

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.1.169-177>

Asistent učiteľa v procese vzdelávania rómskych žiakov

The Teacher's Assistant in Educational Process of Roma Learners

Peter Jendryščík

Abstract

The paper focuses on the position and role of the teacher's assistant in the educational process. Education requirements for the performance of teaching assistant position and their justification for the nature of performed work and benefits of the teacher's assistant for the learner if they come from the same ethnic background are analysed. The focus will be paid on actual numbers of teaching assistants, and if this number corresponds to the requirements of current practice.

Keywords: Teacher's assistant. Learner. Education. Socially disadvantaged environment.

Úvod

Vyučovanie akéhokoľvek predmetu je veľmi náročný proces, ako pre učiteľa, tak aj pre žiakov. Žiaci sa musia zorientovať v množstve poznatkov, ktoré získavajú z rôznych predmetov a z rôznych zdrojov. Učiteľ zase musí voliť spôsob výučby, aby preberanému učivu žiaci porozumeli najlepšie ako je len možné. Pritom sa musí držať vzdelávacích štandardov a vhodne uplatňovať vyučovacie metódy spolu s didaktickými zásadami. V súčasnosti sa aktívne vzdeláva približne miliarda žiakov a študentov na celom svete. Vzdelávanie im odovzdáva takmer 50 miliónov učiteľov (Adolshina, 2019). Do vyučovacieho procesu sa zapájajú aj žiaci, ktorí majú vzhľadom na prostredie, z ktorého pochádzajú alebo zdravotné znevýhodnenie špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby. Ak nie sú tieto ich potreby dostatočne kompenzované, vyučovací proces sa pre nich stáva oveľa náročnejší a ich napredovanie sa môže javiť ako nedostatočné. S cieľom uľahčiť žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sa ľahšie adaptovať a napredovať vo vzdelávacom procese bola zavedená pozícia asistent učiteľa. Ten sa má spolu s pedagógom aktívne podieľať na výchove a vzdelávaní takýchto žiakov a byť nápomocný pri prispôbovaní formy a obsahu vzdelávania. V našom príspevku by sme sa chceli zamerať na pozíciu asistenta učiteľa a zodpovedať na nasledujúce otázky. Sú požiadavky na vykonávanie profesie asistenta učiteľa dostatočné vzhľadom na prácu so žiakmi, ktorí majú špeciálne

výchovno-vzdelávacie potreby? Je prínosnejšie vzdelávanie rómskych žiakov spolu s asistentom učiteľa, ak je tento asistent tiež Róm? Je v súčasnosti dostatok asistentov učiteľa pre potreby všetkých žiakov, ktorí takúto formu pomoci vyžadujú? Cieľom štúdie je analýzou odbornej literatúry a schválených finančných príspevkov odpovedať na tieto otázky. V prvej časti príspevku sa zameriame na odborné požiadavky, ktoré sú nevyhnutné pre výkon profesie asistenta učiteľa. V druhej časti predstavíme sociálne a kultúrne špecifiká rómskych žiakov. V poslednej časti sa zamyslíme nad potrebou tejto pozície v súčasnosti a v blízkej budúcnosti.

Asistent učiteľa

Náplň práce asistenta učiteľa, ktorý je v staršej literatúre označovaný ako rómsky asistent, prešla viacerými zmenami. Plnohodnotným pedagogickým pracovníkom sa táto pozícia stala v roku 2002, kedy bol Národnou radou prijatý zákon č. 408/2002, ktorý ustanovil funkciu asistenta učiteľa v základných školách, špeciálnych základných školách a predškolských zariadeniach. Asistent učiteľa mal pomáhať vo výchovno-vzdelávacom procese žiakom, ktorí mali špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby. Jeho náplňou práce je pomáhať preklenúť učiteľovi a konkrétnym žiakom v triede prekonať sociálne a kultúrne ťažkosti, ktoré ovplyvňujú výchovno-vzdelávací proces u týchto žiakov.

Potrebná kvalifikácia

Kvalifikačné predpoklady pre výkon povolania pedagogického asistenta (asistent učiteľa) sa líšia v závislosti, či sa jedná o vysokoškolské vzdelanie alebo úplné stredoškolské vzdelanie. Pri vysokoškolskom vzdelaní prvého stupňa môže túto pozíciu vykonávať ten, kto ukončil štúdium v študijnom odbore predškolská a elementárna pedagogika, učiteľstvo akademických predmetov, v študijnom odbore pedagogika alebo špeciálna pedagogika, učiteľstvo profesijných predmetov, a učiteľstvo umelecko-výchovných, a výchovných predmetov, a v študijnom programe zameranom na vychovávateľstvo. Pri strednom odbornom vzdelaní túto pozíciu môže vykonávať ten, kto ukončil v odbore vzdelávania zameraného na učiteľstvo a vychovávateľstvo úplné stredné vzdelanie, a doplnenie pedagogickej spôsobilosti.

Náplň práce

Práca pedagogického asistenta je náročná a špecifická z viacerých dôvodov, medzi ktoré patria napríklad, že neexistuje presný popis jeho náplne práce a spôsoby intervencie. Ďalej musí byť schopný adekvátne reagovať na neočakávané situácie a vhodne ich riešiť. Učiteľ môže mať nadmerné očakávanie od práce pedagogického asistenta, ktoré nie je schopný aj vzhľadom na svoje vzdelanie naplniť, rovnaké požiadavky môžu prichádzať aj zo strany rodičov. Je aktívnym členom výchovno-vzdelávacieho procesu,

preto by mal byť nositeľom takých istých mravných a etických hodnôt, aké sú kladené na pedagógov. Sú teda pedagogickí asistenti dostatočne pripravení aktívne sa podieľať na výchove a vzdelávaní žiakov? Jedným z rozhodujúcich faktorov, ktoré determinujú túto úspešnosť, je pedagogická prax. Pri nej študent získava praktické skúsenosti s vedením vyučovania a riešením prípadných problémov alebo konfliktov. Každá vysoká škola má vlastný harmonogram štúdia, ktorého súčasťou je aj pedagogická prax. Môže nastať situácia, že vysoká škola začne vykonávať pedagogickú prax až v druhom stupni štúdia napriek tomu, že už prvý stupeň vysokoškolského vzdelania v požadovanom odbore by mu umožňoval pracovať na pozícii asistenta učiteľa. V praxi nemožno vylúčiť, že dvaja uchádzači o pracovnú pozíciu, ktorí majú rovnaké vzdelanie, budú mať rozdielne skúsenosti z pedagogickej praxe. Vzhľadom na špecifickosť práce pedagogického asistenta by však podmienka absolvovania pedagogickej praxe mala byť nevyhnutná už na prvom stupni vysokoškolského štúdia v odboroch, ktorých absolvovanie umožňuje následné vykonávanie pracovnej pozície asistenta učiteľa. Potom by nebolo ani teoreticky možné, aby sa pedagogický asistent zapojil do výchovno-vzdelávacieho procesu prvýkrát až na pracovnej pozícii. Keďže sú títo asistenti pridelovaní žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, bolo by vhodné, aby pre tých žiakov, ktorých vzdelávanie je náročnejšie, boli pridelovaní už skúsenejší pedagogickí asistenti.

Nevyhnutnou podmienkou u pedagogického asistenta je uplatňovanie prosociálneho výchovného a vzdelávacieho postoja. Tento postoj je možné dosiahnuť používaním zásad ako sú prijať dieťa také, aké je a prejaviť k nemu akceptáciu, vytvoriť z triedy počas vyučovania ako aj mimo neho výchovné a priateľské spoločenstvo (Kopčanová, 2008). Formulovať jasné a zrozumiteľné pravidlá, nie však extrémne, a ich dodržiavanie uplatňovať počas vyučovania. Aktívne povzbudzovať dieťa a chváliť ho v pokrokoch. Odmenu a trest používať veľmi opatrne (Lencz, 1993).

Náplňou práce asistenta učiteľa je okrem pomoci pri vzdelávaní žiakov aktívne spolupracovať s učiteľom, ako i pomoc pri vytváraní učebných pomôcok. Zároveň by mal tento asistent poznať aj psychologické riziká, ktoré so sebou prináša práca pedagóga a možnosti, ako ním predchádzať, prípadne zmierniť ich negatívne dopady.

Vzdelávanie a sociálno-kultúrne špecifiká rómskych žiakov

Výchova a vzdelávanie rómskych žiakov vzhľadom na znevýhodnené prostredie, z ktorého väčšina týchto žiakov pochádza, vyžaduje komplexný prístup a má výrazné špecifiká, čo potvrdili aj terénne prieskumy. (Kopčanová, 2008; Kosová, 2006 Oláh, 2008). Tieto špecifiká by mal dôkladne poznať pedagogický asistent, ako aj samotný učiteľ a vedieť sa pripraviť na prácu s konkrétnym typom žiaka už pri nástupe do školy (Šilónová – Klein, 2019). Jednou z najväčších prekážok, ktorá sa vyskytuje pri vzdelávaní rómskych

žiakov je, že žiaci neovládajú v dostatočnej miere pre vzdelávaciu potrebu slovenský jazyk. Preberané učivo je pre takýchto žiakov ešte menej zrozumiteľné a ich úspešný progres vo výchovno-vzdelávacom procese je ťažšie dosiahnuteľný. Jedným z možných riešení by bolo mať učiteľov a pedagogických asistentov, ktorí ovládajú rómsky jazyk. Výhodou by bolo zamestnávanie rómskych pedagogických asistentov, ktorí by boli schopní komunikovať s dieťaťom aj v rómskom jazyku, ale zároveň by ovládali aj štátny jazyk. Ďalším z možných riešení pre učiteľov a pedagogických asistentov by bolo organizovanie kurzov rómskeho jazyka, kde by nadobudli aspoň základy, ktoré by boli nevyhnutné pre vzdelávací proces (Čerešníková, 2008; Klein, 2008; Kopčanová, 2008; Rosinský, 2006).

Význam predškolského vzdelávania

Pred zavedením povinného nultého ročníka bola istá skupina rómskych detí, ktoré nenavštevovali predškolské zariadenia. Tento problém sa podarilo vo veľkej miere odstrániť práve zavedením povinného nultého ročníka. Pozitívny efekt pravidelného navštevovania predškolského zariadenia okrem prípravy na nástup do školy je v osvojovaní si štátneho jazyka, ktorý sa používa na školách. To uľahčuje neskorší nástup rómskych detí do základných škôl.

Väčšina detí pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktoré je chudobné na adekvátne podnety a ani ich frekvencia nie je dostatočná. Takéto deti nemajú dostatok podnetov, ktoré sú potrebné pre ich správny rozvoj v kognitívnej aj emocionálnej oblasti. Tento deficit je ešte zvýraznený, ak dieťa pochádza až z patologického prostredia. Takéto prostredie ešte viac brzdí socializačný, výchovný a vzdelávací proces. Často deti z patologického prostredia nemajú osvojené dostatočné návyky, ktorých zvládnutie je nevyhnutné si osvojiť ešte pred nástupom do školy (Kopčanová, 2008). Zároveň je škola u časti rómskeho etnika vnímaná ako represívna inštitúcia. Toto negatívne vnímanie je však ovplyvnené tým, že jednotlivec nedosahuje úspechy požadované školou, rozdielne vnímanie hodnôt, ktoré uprednostňuje komunita, akými sú spontánnosť, spoločné rozhodovanie, temperamentnosť sa stávajú problémovými v škole.

Vzdelávanie rómskych žiakov

Slovenská republika je záväzne viazaná *Dohovorom o právach dieťaťa*. Tento dohovor priznáva každému dieťaťu právo na vzdelanie, ktoré potvrdzuje aj Ústava Slovenskej republiky. Podľa medzinárodných dohôd musí výchova smerovať k osobitnému rozvoju osobnosti dieťaťa. Ďalej, aby mu výchova a vzdelávanie umožnili maximálny rozvoj nadania, duševných schopností a zároveň, aby ho pripravila na aktívny život v slobodnej spoločnosti, ktorá bude rešpektovať jeho kultúru, pôvod a hodnoty (Oláh, 2008).

Výchova a vzdelávanie rómskych žiakov vzhľadom na znevýhodnené prostredie, z ktorého väčšina týchto žiakov pochádza, vyžaduje komplexný prístup a má výrazné špecifiká. Je to však nevyhnutné, nakoľko vzdelaný človek má väčšie šance nájsť si prácu, často aj lepšie platenú, získa určité spoločenské a právne povedomie. Sociálne znevýhodnené prostredie chápeme ako prostredie, ktoré neumožňuje dostatočný rozvoj mentálnych a emocionálnych vlastností pre rozvoj jedinca a tým spôsobuje citovú a kultúrno-spoločenskú depriváciu. To následne sťažuje vzdelávací proces. V súčasnosti už sú zadané konkrétne ukazovatele, na základe ktorých je možné definovať sociálne znevýhodnené prostredie (Oláh, 2008; Kosová, 2006).

Okrem podpory dieťaťa, ktoré pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia, je dôležitá aj príprava pedagógov na príchod takýchto žiakov. Je dôležité, aby vedeli adekvátne pracovať s takýmito žiakmi, vedeli voliť priaznivé metódy a organizovať vyučovací proces k potrebám aj takýchto žiakov. Nápomocným prvkom vo výchove a vzdelávaní žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sú asistenti učiteľa. Náplňou práce asistenta učiteľa je pomoc učiteľovi pri vzdelávaní žiakov a pomôcť prekonať ťažkosti, ktoré sa vyskytnú počas výchovno-vzdelávacieho procesu. Osoba učiteľa, ako aj osoba asistenta učiteľa, je pre dieťa morálnym vzorom, je preto dôležité, aby obidve tieto osoby spĺňali morálne, charakterové a odborné predpoklady, ktoré sú nevyhnutné pre výkon týchto profesií (Kasáčová, 2008; Klein, 2008).

Rómsky asistent učiteľa

Zapájanie Rómov do vzdelávacieho procesu, kde boli nápomocní asistenti učiteľa pri výchove a vzdelávaní rómskych detí siaha až do deväťdesiatych rokov minulého storočia. Úspešnosť tohto zapojenia overovali rôzne nadácie a občianske združenia (Kopčanová, 2008). Rómsky asistent učiteľa má pomôcť zvládnuť dieťaťu adaptáciu na nový výchovno-vzdelávací proces, prekonať sociálne bariéry. Zároveň je kultúrne a jazykovo blízky rómskym žiakom, čo zvyšuje úspešnosť tejto adaptácie a zároveň čiastočne odstraňuje problémy s komunikáciou medzi učiteľom a žiakom z dôvodu jazykovej bariéry, ak žiak dostatočne neovláda štátny jazyk. Je lepšie, aby rómske deti mali rómskych asistentov učiteľa?

Odlíšnosť Rómov od majoritného obyvateľstva je výrazná, či sa jedná už o odlíšnosť na základe príslušnosti k etnickej skupine, kultúry, zvykov a tradícií, ako aj v ekonomickej oblasti. Pochopenie a akceptácia odlíšnosti akejkoľvek etnickej či sociálnej skupiny, vrátane Rómov, predstavuje veľmi dôležitý prvok v demokratickej spoločnosti (Korim, 2006; Paková, 2008). Pozitívom asistentov učiteľa, ktorí pochádzajú z rómskej minority, je ich kultúrna blízkosť k prostrediu, z ktorého rómsky žiak pochádza. Takíto asistenti tiež vedia pracovať s dieťaťom bližšie k rebríčku hodnôt komunity, z ktorej pochádza (Kopčanová, 2016). Čiastočne zmiernuje pohľad na školu ako inštitúciu a vzhľadom na profesiu, ktorú vykonáva je pozitívnym príkladom

pre rómskych žiakov ku vzdelaniu a následnému uplatneniu. Časť pedagógov však uvádza, že asistent učiteľa je vo všeobecnosti prospešný bez ohľadu na svoju etnickú príslušnosť.

Napriek tomu, že rómsky asistent učiteľa má prínos pre rómskych žiakov kvôli kultúrnej, etnickej a jazykovej blízkosti a zároveň pôsobí ako motivačný prvok, pri týchto výhodách by mala byť možnosť pracovať aj nerómskym asistentom učiteľov s rómskymi žiakmi. Vo všeobecnosti by mal mať človek, ktorý pracuje na pozícii ako pedagogický asistent niekoľko charakteristických vlastností, ktoré by ho predurčovali na túto pozíciu. Týmito vlastnosťami sú flexibilita a schopnosť aktívne reagovať na meniacu sa situáciu. Aktívne a primerane vedieť komunikovať so žiakom vzhľadom na jeho vek. Vytvárať priateľské prostredie v škole s dôrazom na vzájomnú toleranciu (Kopčanová, 2008). Ochota sa ďalej vzdelávať a rozvíjať svoje schopnosti. S týmito vlastnosťami by mal byť jednotlivec schopný vykonávať pracovnú pozíciu pedagogického asistenta v rámci, ktorý od neho spoločnosť očakáva.

Dostupnosť pedagogických asistentov

Zriadenie pozície pedagogického asistenta v značnej miere uľahčilo začleňovanie žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami do vyučovacieho procesu. Uvedenie žiaka z minoritného prostredia do kolektívu za pomoci asistenta učiteľa mu môže lepšie pochopiť účel a povinnosti, ktoré pre neho vyplývajú z účasti na vyučovaní. Je nevyhnutné, aby bol zabezpečený dostatok odborne kvalifikovaných asistentov učiteľa na každej škole, kde si to dané potreby konkrétnej školy vyžadujú (Kasačová, 2008). Zavedenie samostatnej pracovnej pozície by nebolo dostatočné bez adekvátneho zabezpečenia dostatočného počtu pracovníkov, ktorí pracujú ako pedagogickí asistenti. Je v súčasnosti dostatočne pokrytá potreba pedagogických asistentov? Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu (MŠVVaŠ) vyčleňuje každoročne finančné príspevky na zamestnanie pedagogických asistentov pre jednotlivé školy. Podľa dostupných údajov z MŠVVaŠ, počet pracovných pozícií sa kontinuálne zvyšuje. To napriek znižovaniu počtu žiakov v jednotlivých ročníkoch v rámci demografického vývoja signalizuje, že ani v súčasnosti nie je zabezpečený dostatočný počet pracovníkov na pozíciách pedagogických asistentov. Údaje za roky 2017, 2018, 2019 a 2020 uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka č. 1: Počet asistentov učiteľa pre žiakov so zdravotným znevýhodnením

Rok	2017	2018	2019	2020
Asistent učiteľa od 1.1. do 31.8.	1719	2312	2377	3107
Asistent učiteľa od 1.9. do 31.12.	1731	2374	-----	3109

Zdroj: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu

Jednotlivý nárast počtu pedagogických asistentov za sledované obdobie kontinuálne rastie. Tieto údaje potvrdzujú opodstatnenosť zavedenia a aktívneho používania týchto pracovníkov. Aktívna príprava v nultom ročníku na nástup do základnej školy by umožnila zavádzať aj inkluzívne vzdelávanie detí, ktoré by mali so vzdelávaním väčšie ťažkosti vzhľadom na nevyhovujúce sociálne prostredie. Práca s deťmi ešte pred nástupom do škôl by umožnila formovať ich predstavu o škole ako o vzdelávacej inštitúcii, ktorá im poskytne potrebné vzdelanie (Kvasničková – Sádovská, 2009). Významne by pomohla práca pedagogických asistentov s predškolskými zariadeniami, ktoré by už avizovali príchod žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (Šilónová – Klein, 2019). Asistent učiteľa by získal možnosť spoznať základné charakteristiky dieťaťa, s ktorým bude pravdepodobne pracovať a umožnilo by mu to vypracovať plán špecifických požiadaviek spolu s povereným pedagógom alebo špeciálnym pedagógom, podľa ktorého sa upraví výchovno-vzdelávací proces.

Záver

Vzdelávanie je mimoriadne dôležité v živote každého jedinca. Vzhľadom na sťažené sociálne a spoločenské podmienky sa vyznačuje vzdelávanie osôb, ktoré pochádzajú z takto znevýhodneného prostredia ako mimoriadne náročné. Veľká časť členov rómskeho etnika práve pochádza z takto znevýhodneného prostredia. Z tohto dôvodu je nevyhnutné pri ich vzdelávaní adekvátne prihliadať a upravovať spôsob vzdelávania z dôvodu sťažených podmienok.

Úspešné prekonanie týchto prekážok dieťaťu umožňuje pozícia asistenta učiteľa. Ten by nemal nahradiť úlohu pedagóga vo výchovno-vzdelávacom procese, ale byť jeho partnerom a aktívne sa na tomto procese podieľať. Zároveň tieto očakávania kladú na možných asistentov učiteľov určité nároky. Okrem požadovaného vzdelania by malo byť nevyhnutnou podmienkou absolvovanie aj pedagogickej praxe počas štúdia, nakoľko pracujú s deťmi, ktorých potreby a prístup vyžadujú ešte väčšie špecifiká a sú náročnejšie ako je to u detí, ktoré nevyžadujú špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby. Rómski žiaci často pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktoré im neumožňuje dostatok ani adekvátnu frekvenciu podnetov potrebných na ich optimálny rozvoj.

Sociálne a kultúrne podmienky u rómskych žiakov sú odlišné v porovnaní so žiakmi, ktorí pochádzajú z majoritnej časti obyvateľstva. Preklenúť problémy s nástupom do školy by významne mohol asistent učiteľa, ktorý pochádza z rómskeho etnika. Jeho kultúrna a etnická príbuznosť bez jazykovej bariéry by vytvorila vhodnejšie podmienky pre adaptáciu dieťaťa na výchovno-vzdelávací proces. Zároveň by pôsobila motivujúco pre týchto žiakov, nakoľko by videli príklad uplatnenia sa v spoločnosti na základe dosiahnutého vzdelania.

Asistent učiteľa pomáha žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sa lepšie a rýchlejšie zapojiť do vzdelávacieho procesu. Z tohto dôvodu by mohol byť mimoriadne dôležitým prvkom pri začleňovaní žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia do základných škôl miesto špeciálnych škôl. Stúpajúci počet schválených dotácií na pracovnú pozíciu asistenta učiteľa dokazuje, že týchto pracovníkov nie je dostatok vzhľadom na aktuálne potreby škôl. Štát by mal navýšiť finančné príspevky pre asistentov učiteľov, ako mu to budú umožňovať ekonomické podmienky. Je však predpoklad, že časť z takto investovaných verejných zdrojov by sa vrátila neskôr vo forme daní a odvodov, ktoré by platili títo žiaci zo zamestnania, ktoré získali vďaka nadobudnutému vzdelaniu.

Bibliografia

- ALSDOSHINA, M., I. 2019. Multiculturalism and ethno-culture in vocational education. In: *What is new in the field of education?* Warsaw: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. 2019. pp. 19-31. ISBN 978-83-66010-31-4.
- ČEREŠNÍKOVÁ, M. 2008. Materinský jazyk rómskeho dieťaťa a jeho sociálna kompetencia. In *Rómska rodina a škola v sociokultúrnom priestore*. Nitra: UKF s. 53-69. ISBN 978-80-8094-235-9.
- KASÁČOVÁ, B. 2008. Asistent učiteľa a jeho pedagogické spôsobilosti. In *Zlepšenie prístupu Rómov k vzdelávaniu*. Zborník prác z vedeckej konferencie. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2008. s. 38-46. ISBN 978-80-8083-639-9.
- KLEIN, V. 2008. *Asistent učiteľa v procese primárneho vzdelávania rómskych žiakov*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva. 2008. 198 s. ISBN 978-80-8094-348-6.
- KOPČANOVÁ, D. 2014. Asistent učiteľa a možnosti jeho intervencie vo výchovno-vzdelávacom procese. In *Vychovávateľ*. ISSN 0139-6919, 2014, roč. LXIII, č. 1-2, s. 2-5.
- KOPČANOVÁ, D. 2010. Rómske asociálne znevýhodnené deti z pohľadu školského psychológa. In *Farkašová, E., Kretová, E. akol.: Rómske deti z pohľadu psychológie (v prácach VÚDPaP)*. Bratislava: VÚDPaP. s. 15-21.
- KOSOVÁ, K. 2006. Analýza možnosti vzdelávania Rómskej minority z hľadiska charakteru školského systému. In: *Teória – Výskum – Prax, Zborník vedecko výskumných prác z riešenia úloh štátnej objednávky „Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity“*, Banská Bystrica: PF UMB. ISBN 80-8083-231-5.
- KORIM, V. 2006. *Dejiny Rómov (Vybrané kapitoly pre asistentov učiteľa)*. Banská Bystrica: PF UMB. 116 s. ISBN 80-8083-226-9.

- KVASNIČKOVÁ, G. – SÁDOVSKÁ, A. 2009. Predstavy rómskych detí predškolského veku o škole – výskumná sonda z rómskej komunity Coburgová v Trnave. In *Kasáčová, I. (ed.): Učiteľ pre školu 21. storočia (zborník príspevkov)*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2009. s. 273–278.
- LENCZ, L. 1993. *Metódy etickej výchovy*. Bratislava: Metodické centrum. 83 s. ISBN 80-85186-53-9.
- OLÁH, M. 2008. Výchova a vzdelávanie Rómov – aktuálne problémy a ich riešenia. In *Zlepšenie prístupu Rómov k vzdelávaniu*. Zborník prác z vedeckej konferencie. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici, 2008. s. 126-132. ISBN 978-80-8083-639-9.
- ROSINKSÝ, R. 2006. Vzdelávanie rómskej populácie detí. In *Amare Roma, špecifická práca v rómskych komunitách*. Nitra: FSVZ UKF, 2006. s. 164-166. ISBN 80-8050-990-5.
- ŠILÓNOVÁ, V. – KLEIN, V. 2019. *Metodická príručka inkluzívneho predprimárneho vzdelávania*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. 106 s. ISBN 978-80-89051-25-0.

Zdroje tabuliek

- Asistenti učiteľa pre žiakov so zdravotným znevýhodnením. [cit. 11. 2. 2021].
Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/asistenti-ucitela-pre-ziakov-so-zdravotnym-znevychodnenim/>

Mgr. Peter Jendryščík

Katedra pedagogických štúdií (externý doktorand)
Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta
Priemyselná 4, 918 43 Trnava
peterj147@gmail.com